

КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ЧИННИК КОНСТРУЮВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Поліна Вербицька

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”
polinaverbytska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3123-0768>

© Вербицька П., 2018

Статтю присвячено проблемі актуалізації потенціалу культурної пам'яті як соціального інструменту в процесі конструювання ідентичності особистості. Виокремлено та узагальнено проблеми, які існують у сфері колективної, суспільної і культурної пам'яті. Розкрито феномен культурної пам'яті як рушія змін та його зв'язок із теорією прав людини як індикатора демократичних змін. З'ясовано потенціал дослідження ролі культурної пам'яті у період демократичної трансформації українського суспільства як посередника нового суспільного нарративу минулого, що інтегрує різні перспективи.

Ключові слова: ідентичність, трансформація, культурна пам'ять, права людини, місце пам'яті.

CULTURAL MEMORY AS A FACTOR OF IDENTITY CONSTRUCTION IN THE CONDITIONS OF UKRAINIAN SOCIETY TRANSFORMATION

Polina Verbytska

Institute of the Humanities and Social Sciences
Lviv Polytechnic National University
polinaverbytska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3123-0768>

© Verbytska P., 2018

The article deals with the problem of actualization of the cultural memory potential as a social tool in the process of identity construction in the conditions of the Ukrainian society democratic transformation. The main thesis of the article is that the cultural memory has mighty resources in the conditions of a democratic and lawful state, securing forming, preserving, transferring and developing of cultural norms, values, knowledge and meanings, contributing to integration, social consolidation.

The representation of the historical past and of historical events which are created and disseminated in society within the limits of specific cultural markers and political context was outlined. It was found out that social memory is produced by mediated ideas of the past which represent selective, simplified inclusion and exclusion of information. It has been underlined that memorizing and forgetting are selective processes.

There has been analyzed the notion “complex of memory” (according to Sharon Macdonald), which includes the interaction of three important components – memory, heritage and identity.

It has been stated that actualization of historical narrative in places of memory is aimed at forming a personality's identity, feeling of belonging to a certain community and its historical past. There has been underlined the connection between historical consciousness and cultural memory in the process of formation of a personality's identity. It has been identified that values are an important component in the structure of historical consciousness of a personality.

There has been explained the phenomenon of cultural memory as a mover of changes and its connection with the human rights theory as a democratic changes indicator. The significance of the role of human rights in the conditions of modernization and transformation has been substantiated. The role of the human rights idea in the modern transformation of Ukrainian society has been characterized.

It has been allocated and summarized that recognition of the priority of human rights, human dignity gives possibility to form value attitude of an individual to memory and recollections of various individuals and communities, the willingness to transmission of values and experience of the past to other members of society, to overcome possible negative consequences of social interaction.

Key words: identity, transformation, cultural memory, human rights, places of memory.

Постановка проблеми. Те, про що і як ми пам'ятаємо, різні форми функціонування пам'яті у суспільстві стало предметом інтенсивного наукового пошуку у світі з другої половини ХХ століття. Проблематика дослідження пам'яті пов'язана із конструкцією та реконструкцією спогадів, а також із динамічними соціальними, політичними та культурними дискусіями, що мають на меті переосмислення історичного минулого. Амбівалентність функціонування феномену пам'яті у сучасному суспільстві зумовлена, з одного боку, викликами глобалізації, що супроводжуються нівелюванням традицій та культурних особливостей спільнот, а з іншого – пошквалюванням інтересу до минулого, що використовується індустрією спадщини з комерційною метою.

Аналіз досліджень. Увага науковців до проблематики пам'яті стимулює різнопланові дослідження її поняттєвого тезаурусу, зокрема історичної, культурної, колективної, суспільної, комунікативної пам'яті, політики та індустрії пам'яті. Останніми роками проблематика історичної пам'яті широко артикулюється в українському суспільному та науковому дискурсі. Низка наукових досліджень присвячена цій проблемі. Зокрема, у працях С. Стельчика, В. Гриневича, Я. Грицака, О. Гриценка, В. Кравченка, Л. Нагорної, Г. Касьянова, Ю. Шаповала, Н. Яковенко розкриваються питання конфліктності пам'яті у сучасній Україні, аналізуються трансформація символічного простору та історичної пам'яті міста, політика пам'яті на національному та локальному рівнях. Водночас доцільно зазначити, що зв'язок історичної пам'яті із фундаментальними цінностями демократії, правами людини не віднайшов свого належного відображення у наукових дослідженнях.

Мета статті – з'ясувати роль культурної пам'яті у період демократичної трансформації як посередника нового суспільного нарративу минулого, що інтегрує різні перспективи. Зосереджено увагу на феномені культурної пам'яті у процесі конструювання ідентичності особистості та його зв'язку

із теорією прав людини як індикатора демократичних змін.

Результати дослідження. Науковці наголошують на гуманістичній парадигмі модернізаційного процесу [Інглхарт, Вельцель, 2011]. Внаслідок потужного соціально-економічного розвитку в останні десятиліття та потужних змін в умовах життя людей, як наголошують дослідники, акцент в культурній сфері зміщується від колективу і дисципліни до свободи особистості та самовираження, від групової норми до індивідуальної багатоманітності. Утвердження цінностей самовираження перетворює модернізацію у процес людського розвитку, формуючи суспільство, центральне місце в якому займають люди [Інглхарт, Вельцель, 2011: 12–13].

Трансформаційні та модернізаційні процеси впливають на зміни у світогляді та відносинах людей, а у критичні періоди супроводжуються процесами культурної невизначеності, перегляду попередніх культурних норм. Сучасний політичний ландшафт зазнає вирішальних змін за допомогою низки нових інструментів та інституцій, що мають на меті подолати тоталітарне і насильницьке минуле. Утвердження норм прав людини міжнародною спільнотою забезпечили умови для таких змін. Країни, які пережили брутальну диктатуру і криваві геноциди, поклали кінець переслідуванням, насильству, експлуатації для того, щоб відбудувати нові відносини між переможцями і переможеними, злочинцями і жертвами на шляху до інтегрованого суспільства [Assmann&Shortt, 2012: 2].

Україна у трансформаційних процесах відіграє важливу роль, що пов'язано із особливостями подолання спадщини тоталітарного та авторитарного минулого та утвердження демократії як політичної системи. У західному світі, як зазначає Дж. Гіллс, історія пам'яті пройшла три фази: донаціональну (друга пол. ХVІІІ ст.), національну (з моменту революцій в Америці і Франції – до 1960 р.) і сучасну, постнаціональну. Але трансформаційний досвід посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи частково суперечить

такій схемі. Після розпаду Радянського Союзу ці країни опинилися у мінливому світі формування транснаціональних і глобалістських утворень і були змушені не тільки радикально змінювати свій соціальний й економічний уклад, але й намагатися знову відтворити національну ідентичність [Gillis, 1994: 5].

Трансформація українського суспільства від авторитаризму до демократії, що характеризує розвиток світового суспільного простору з кінця ХХ століття, стала новим явищем і джерелом колективної пам'яті. Історична правда про політичні злочини минулого, що постала із архівних джерел та усної історії, має потужний потенціал у процесі демократичних змін.

Пам'ять забезпечує новий могутній зв'язок між тоталітарним минулим і демократичним майбутнім, ставши центральною частиною сучасного наукового дискурсу про зміни, модернізацію і трансформацію. Адже пам'ять безпосередньо пов'язана із пам'яттю жертв і є посередником нового суспільного наративу минулого, що інтегрує розділені колись перспективи [Huyssen, 2003: 166].

Норми прав людини у сучасному світі є загальновизнаними стандартами функціонування демократичного суспільства та правової держави. Дотримання цих норм є, без сумніву, індикатором цивілізованості тієї чи іншої політичної системи. Проблематику трансформації пам'яті у контексті розвитку прав людини у ХХ ст. розкриває Джей Вінтер у передмові до книги "Пам'ять і політичні зміни" [Jay Winter, 2012]. На думку науковця, першим періодом змін був перехід від війни до миру, що ознаменувався у 1948 р. прийняттям Загальної декларації прав людини. Другий період характеризується переходом від диктатури до демократії. Його тривала траєкторія виходить за межі 1940 р. і сягає правозахисної діяльності 70–80-х рр., що частково спричинила колапс Радянської імперії. Третій період дослідник пов'язує із переходом від статусу жертви насильства, як пасивного об'єкта страждання, до активного учасника з вимогою компенсації за злочинні дії, що спричинили масові страждання людей. Цей процес тривав від Нюрнберзького процесу до встановлення сучасної правової структури. Четвертий період у тривалій історії прав людини є довготривалим та характеризується переходом від норм до практики, від риторики до реальних дій [Jay Winter, 2012: 9].

Теорія прав людини набула нового виміру у сучасній трансформації українського суспільства. Взаємозалежність поняття прав людини і пам'яті в

українському суспільному дискурсі можна простежити у низці подій недалекого минулого – Революції на граніті 1990 р., Помаранчевій революції 2004 р., Революції гідності 2013–2014 рр. Ці віхи у новітній історії незалежної держави засвідчили появу й зміцнення феномена громадянського суспільства в Україні, а також готовність молоді стати авангардом руху за людську гідність, відстоювання і захист фундаментальних демократичних цінностей і прав людини. Особливу актуальність правовий вимір набув у війні на Сході України та окупації Росією Криму, що виявляється у небаченому рівні насильства щодо пересічних громадян і злочинів проти людства, що безумовно отримують не лише моральну, але й правову оцінку світової спільноти.

Пам'ять реалізує свій потенціал, коли люди об'єднуються, трансформуючи репрезентації минулого у позитивні зміни суспільного розвитку. Суспільні наративи про страждання і несправедливість мають неабияке моральне значення. Водночас колективна пам'ять стає суспільною за умови її використання у процесі формування, конструювання ідентичності особистості. Отже, пам'ять об'єднує різні групи людей, даючи відчуття приналежності до певної спільноти, повідомляючи, хто вони є, формуючи смисли минулого. Французький соціолог Моріс Гальбвак у своїх дослідженнях розвинув ідею колективної пам'яті, її спосіб і форму, що організовується соціальними групами і суспільствами в межах специфічної соціальної структури. За Гальбваксом, пам'ять про минуле кожного індивіда є суспільно опосередкованою і тісно пов'язаною із групою, до якої він належить. Соціокультурний вимір мають навіть особисті спогади людей, оскільки вони виражені у міжособистісній комунікації [Гальбвак, 2007: 34].

Аналізуючи зв'язок між правами людини і пам'яттю, М. Гальбвак підкреслює важливість громадянського суспільства, а не держави. За Гальбваксом, громадянське суспільство пов'язане в асоціації, що розповідають історії про те, що вони роблять і хто вони є. Відмінності колективної пам'яті різних спільнот визначаються наративами, де вони моделюють своє минуле. Із зміною спільноти відбуваються зміни й в оповіді про її минуле та ідентичність [Гальбвак, 2007: 59]. Отже, суспільне середовище обмежує і впорядковує спогади про минуле у просторі і часі, виступаючи одночасно джерелом як самих спогадів, так і понять, за допомогою яких вони фіксуються.

Обґрунтування теорії культурної пам'яті, основаної на семіотичній ідеї культурної об'єктивності, відображено у роботах німецьких дослідників Аляйди Асман та Яна Асмана. Зокрема, Ян Асман у понятті колективної пам'яті розрізняє комунікативну та культурну пам'ять [Асман, 2004]. Комунікативна пам'ять – уявлення про минуле, що передається каналами щоденної комунікації та формується в процесах повсякденного неформального спілкування декількох поколінь живих членів спільноти. За Яном Асманом у цю пам'ять суспільство вписує саме себе за допомогою усіх своїх норм та вартостей, тим самим формуючи суспільну свідомість. Культурна пам'ять забезпечує зв'язок між поколіннями певної спільноти та є наслідком існування численних засобів збереження інформації про свій минулий досвід, що їх використовує суспільство задля збереження спільної ідентичності. Культурна пам'ять охоплює сукупність репрезентацій, конструктів і форм минулого, що пов'язують історію, культуру і суспільство [Асман, 2004: 49–50].

Особисті спогади є віртуальними, доки вони не матеріалізуються у словах та зображеннях задля подальшого представлення. Колективна пам'ять продукується через опосередковані уявлення минулого, що охоплює вибіркоче, організоване, спрощене, сумнівне, ненавмисне включення і виключення інформації [Асман, 2004; Асман, 2012; Агаїґо, 2012; Macdonald, 2013]. Отже, запам'ятовування і забуття є вибіркочими процесами.

Не лише минуле діє та впливає на сучасне суспільство, але й його репрезентація, уявлення про нього та представлення історичних подій створюються та поширюються у суспільстві в межах специфічних культурних маркерів і політичного контексту.

Спільні уявлення про історичне минуле, колективна історична пам'ять є основою інтеграції та консолідації суспільства. Як зазначила Наталя Яковенко, *“історична пам'ять – це колективне уявлення про минуле, фундамент національної ідентичності”* [Яковенко, 2007: 34]. Що ми вважаємо реальністю, насправді є результатом дії інтерпретації. Це свідчить про те, що зв'язок між минулим і сучасним є мінливим, відкритим і необмеженим у просторі і часі.

Дослідники одноставні у думці, що пам'ять у сучасному суспільстві використовується як інструмент політичних і культурних технологій

конструювання, архівування та осмислення минулого [Асман, 2004; Асман, 2012; Гальбавак, 2007; Macdonald, 2013]. Кожна спільнота має свою історичну пам'ять, яка відрізняє її від інших спільнот. Водночас Раєа Чепайтене підкреслює, що у процесі формування, консолідації чи збереження певного типу ідентичності використовуються ті чи інші, найчастіше стереотипні, джерела традиції, колективної пам'яті чи культурної спадщини [Чепайтене, 2010: 82].

Пам'ять є гнучкою, а відтак відіграє важливу роль у процесі політичної трансформації суспільства. Науковці підкреслюють суб'єктивність категорії пам'яті. Серед адаптаційних властивостей пам'яті – її ненадійність, здатність до утримання і запобігання, готовність замінити стару інформацію новою [Andersen, Törnquist-Plewa (ed.), 2016; Huyssen, 2003]. Різномірні та неоднорідні спогади можуть співіснувати на особистісному рівні, як це відбувається і на суспільному рівні. Деякі спогади можуть співіснувати чи взаємодіяти, а інші перебувають у травматичному стані дисонансу, незгоди, протидії.

Зокрема, Андреас Гуссен стверджує про взаємозв'язок процесів пам'ятання і забуття. Кожна дія пам'яті, індивідуальної чи колективної завжди залучає вибіркочуву, часткову або, інакше кажучи, упереджені форми забуття. Інколи і коротка фаза забуття може спричинити пошуки історичної пам'яті. Оскільки пам'ятання завжди взаємодіє із забуттям, відтак не може бути його повного та чіткого закриття. Отже, файл пам'яті ніколи не закривається, він частково відкритий і має здатність до реконструювання у нові дії пам'ятання [Huyssen, 2003: 37].

Політичний, правовий, соціальний та культурний процеси перехідного періоду – це процеси, що не завершилися, набуваючи характеру непрогнозованості. Час, як важливий чинник змін, може вплинути на перетворення пам'яті на небуття, якщо не застосовано жодних заходів, щоб протидіяти цьому. Натомість окремі індивіди, спільноти і держава завжди мають вибір, коли, як і які події травматичного або злочинного минулого пам'ятати чи забути. Після політичних змін нова політична чи державна структура, утворена для реконструювання і репрезентації історичного минулого, може зіткнутися з іншими наявними формами пам'яті у публічному просторі. Індивідуальні спогади нелегко переписати, і сімейні історії нерідко зберігаються цілими поколіннями завдяки усній історії. Ці пам'яті можуть співіснувати або не можуть бути сумісними із офіційним нарративами, конструйованими внаслідок травматичних подій [Assmann, Shortt (ed.), 2012: 7].

Коллективна пам'ять характеризується безперервністю, вона не є однорідною, а конфліктною, радше нагадує мозаїку, що складається із різних зон, частин, що стосуються способів, у які минуле пам'ятається індивідами і групами [Агаїґо, 2012: 5]. Оскільки обидва процеси запам'ятовування та забуття завжди є вибірковими, щирі наміри подолати ворожі або підозрілі настрої залежать від справжньої згоди не пам'ятати про все, а публічно обговорювати, які з проблемних питань необхідно вирішити [Assmann, Shortt (ed.), 2012: 8]. Ця думка є важливою у контексті аналізу проблем сучасних українсько-польських взаємин. Побудовування політики пам'яті в Польщі, політичні спекуляції із суспільною пам'яттю щодо подій травматичного минулого безпосередньо проектується на суспільне бачення, загострюючи суспільну комунікацію між обома народами.

Хоча у суспільствах, позначених драматичними подіями, в яких трансмісія досвіду минулого була перервана, колективна пам'ять є основою для формування історичної пам'яті. Цей процес відомий як меморіалізація та може бути викристалізовано у більш постійних формах, включаючи музеї, монументи і меморіали [Агаїґо, 2012: 7].

Французький історик П. Нора, автор концепції “місце пам'яті”, стверджував, що крок від місця поколінь до пам'ятного місця та місця спогадів, супроводжується розривом, руйнацією меж культурних значень і суспільних контекстів. Модерність призводить до постійної зміни життєвого світу, а також до збільшення кількості музеїв і місць спогадів. “Ми переживаємо момент переходу, коли свідомість розколу з минулим йде поряд з відчуттям розриву пам'яті, і водночас момент, коли цей розрив вивільнює так багато пам'яті, що постає питання про її втілення [Nora, 1989: 7–25].

Пам'ять нації виражається в історичному ландшафті своїх місць спогадів. Будь-яке місце спогадів, на думку Аляйди Ассман, є переплетенням простору і часу, присутнього з відсутнім, реального теперішнього з історичним минулим. Місце саме може бути суб'єктом і носієм спогадів, адже пам'ять місця значно виходить за межі людської пам'яті [Ассман, 2012: 355]. Дослідниця розрізняє пам'ятні і травматичні місця історії. Пам'ятні місця – це місця, в яких відбувалися події, що стають взірцем або прикладом та набувають у міфічній, національній та історичній пам'яті визначного статусу. Вони незабутні тією мірою, в якій закріплюються

певною групою у позитивних і зобов'язувальних спогадах. Травматичні місця відрізняються від пам'ятних тим, що вони блокують позитивне смислоутворення [Ассман, 2012: 355–357].

Характеризуючи Європу як пам'ять землі або сукупності пам'ятей земель, що охоплює комплекс шляхів переживання і пам'ятання минулого в країнах Європи, представляє не певну статичну форму, а радше канву суперечливих тенденцій та подій. На думку дослідниці, європейська пам'ять характеризується певними змінами, що відбуваються, а також напруженнями та амбівалентністю, що відображаються у її меморіалізації [Macdonald, 2013: 2].

Шерон Макдоналд вводить у тезаурус понятійного апарату проблематики дослідження термін “комплекс пам'яті”, що включає взаємодію трьох важливих компонентів – пам'яті, спадщини, ідентичності [Macdonald, 2013]. Комплекс пам'яті дослідниця розглядає як сукупність практик, впливів і фізичних об'єктів, що включає такі частини, як меморіальні послуги, ностальгія та історичні артефакти. Місця пам'яті є носіями минулого завдяки історичним нарративам, а їх історичний зміст легітимізується за допомогою таких форм меморіалізації як виставки, книги місцевої історії та меморіальні таблиці. На думку дослідниці, така історична тематизація – представлення місця історичного минулого через набір загальнодоступних спогадів, має на меті формування в особистості ідентичності, відчуття приналежності до певної спільноти та її історичного минулого, що актуалізується завдяки історичному нарративу у місцях пам'яті [Macdonald, 2013: 3].

Дослідники відзначають динамічний характер понять “ідентичність”, “пам'ять” та вказують на існування радше певних конструкцій і репрезентацій реальності, а не самої реальності. А відтак це швидше суб'єктивне, а не об'єктивне явище [Gillis, 1994; Чапайтене, 2010]. Своєю чергою, О. Гриценко констатує типовість ситуації більш чи менш вільного вибору сучасної людини своєї домінуючої ідентичності та своєї версії пам'яті про минуле, а також вказує на чинники, котрі визначають цей вибір: провідна ідентичність конкретної особи (місцева етнічна, релігійна, професійна, громадянсько-національна); культурне середовище (зокрема, символічний простір, у якому вона сформувалася, її система вартостей, її політичні переконання, врешті матеріальні міркування [Гриценко, 2014: 32].

Залучені у відновлення їхнього спільного минулого, індивіди і групи вибудовують,

відновлюють і посилюють свою ідентичність, стверджуючи відмінності та демонструючи особливості. Така модель пам'яті не характеризується більше послідовністю і безперервністю протікання чи передачею досвіду, але натомість є спільним способом, що відновлює, відтворює і представляє минуле спільноти у суспільній сфері, незважаючи на те, чи члени спільноти залучені до запам'ятовування чи творення спадщини, чи вони насправді жили у той час, чи брали безпосередню участь у подіях, котрі вони колективно пам'ятають [Macdonald, 2013: 5].

Політичні зміни ведуть до переформатування суспільного простору за допомогою нової системи цінностей. Ознаками цього процесу є перейменування вулиць, а також зміна інтерпретації подій минулого у підручниках історії та державних свят. Політичні зміни впливають і на зміни соціальні, що супроводжуються зміною спогадів. Варто зазначити, що пам'ятання – тривалий процес, що пов'язаний із способом мислення, соціальними особливостями, особистими переконаннями, котрі є тривкими та міцними. Вони змінюються значно повільніше, ніж політичні системи.

Пам'ять має значний потенціал посередництва і представництва. Для того, щоб досягнути певного розвитку, пам'ятання і забуття можуть бути тісно пов'язані з взаємодією індивідів у суспільному просторі, у певних політичних і культурних інституцій. Як зазначає Олександр Гриценко, ефективна спільна пам'ять включає не лише “фізичну” пам'ять членів спільноти, але й низку суспільних інституцій та комунікаційних каналів, розвинуті механізми та публічні сфери генерування нового знання на основі вже відомих фактів і знань, що особливо важливо в переломні, кризові моменти життя суспільства, коли лише радикальне переосмислення пройденого шляху може забезпечити подальший розвиток [Гриценко, 2014: 33].

Медіа-події також допомагають змінити спогади та трансформувати суспільство, а також синхронізувати суспільні інтереси та гомогенізувати колективну пам'ять [Assmann&Shortt, 2012: 2]. Уявлення про спільне минуле, суспільний наратив як інтерпретація офіційного історичного дискурсу, що здебільшого транслюється за допомогою медіа, є могутнім засобом у конструюванні і реконструюванні індивідуальної і колективної пам'яті. В Україні саме медійний простір забезпечивгуртування громадянського суспільства у періоді радикальних змін – Помаранчевої революції та Євромайдану. Водночас брак критичного мислення і

критичного аналізу інформації є гальмом у справі інтеграції українського суспільства. Проросійські медіа канали продовжують продукувати ідеї “русского мира” на Сході України, маніпулюючи свідомістю пересічних громадян, пропонуючи сумнівні моделі і практики суспільної пам'яті. Отже, мас-медіа не тільки є важливими у процесі зміни ставлень та цінностей в інформаційному суспільстві, але й забезпечують узгодження суспільних інтересів та його інтеграцію.

Дослідники підкреслюють, що зміна поколінь є важливим чинником трансформації та впровадження нових соціальних уявлень. Незважаючи на те, що основи культури передаються із покоління до покоління, однак засадничі цінності відображають не лише те, що людям передала старша генерація, але і їх власний досвід [Інглхарт, Вельцель, 2011: 12–13]. З переходом від одного покоління до іншого відбуваються зміни не лише у суспільному просторі, але й у його інформаційній сфері. Молодь, розгортаючи нові обрії суспільної пам'яті, вибірково засвоює досвід старшого покоління. Реалізація молодого покоління в суспільній сфері може впливати на зміни у політиці пам'яті, яку підтримувала старша генерація [Assmann&Shortt, 2012: 2].

У процесі становлення ідентичності особистості важливим є зв'язок історичної свідомості та культурної пам'яті. Молодому поколінню передається не лише певний образ минулого, але важливі моральні норми, цінності та моделі соціальної поведінки. Цінності є важливою складовою в структурі історичної свідомості особистості. Цей компонент може формуватися через усвідомлення різних вимірів її ідентичності, відчуття зв'язку із історичним та культурним надбанням суспільства, наступність його культурних та історичних традицій.

Культурна пам'ять ґрунтується на системі цінностей, які через культуру, місця пам'яті визначають спрямування ідентичності особистості. Формування позитивного ставлення до загальнолюдських цінностей передбачає визнання універсальності основних прав та прав людини, повагу до людської гідності та свободи, пошанування різноманітності, усвідомлення важливості діалогу у демократичному суспільстві, солідарність, заперечення ксенофобії та дискримінації. Отже, визнання пріоритету прав людини, людської гідності дає змогу сформувати ціннісне ставлення особистості до пам'яті та спогадів різних індивідів і спільнот, готовність до трансляції цінностей і досвіду минулого іншим членам суспільства.

У цьому контексті важливою є думка Шерон Макдоналд про те, що місця пам'яті необхідно досліджувати з метою виявлення відмінностей у різних способах здійснення історії та пам'яті, а також для того, щоб почути численні голоси, залучені до процесу пам'ятання [Macdonald, 2013: 6]. Окрім інформаційної цінності, місця спогадів мають здатність загострювати почуття людини через чуттєве споглядання. Те, що не можуть передати письмові або візуальні засоби комунікації, відвідувачі можуть безпосередньо відчувати на місці історичних подій завдяки аурі місця, яку не можна передати жодним засобом комунікації. Чуттєві конкретність і забарвлення мають поглибити суто когнітивне засвоєння історичного знання в сенсі особистого розуміння й засвоєння [Ассман, 2012: 355–356].

Для того, щоб досягти примирення і соціальної інтеграції, альтернативні спогади людей, культурна пам'ять мають бути представлені у суспільному наративі. Для цього важливо дослідити, як представники різних етноконфесійних спільнот, соціальних, політичних груп чи поколінь пам'ятають або звертаються до досвіду минулого, зокрема травматичного досвіду життя в умовах тоталітарного режиму, репресій, насильства тощо.

Висновки. Культурна пам'ять має потужні ресурси в умовах демократичної та правової держави, забезпечуючи формування, збереження, трансляцію і розвиток культурних норм, цінностей, знань і смислів, сприяючи інтеграції, соціальній консолідації. Отже, культурна пам'ять є не лише об'єктом трансформації, але й рушієм демократичних змін у суспільстві. Володіючи значним потенціалом у забезпеченні зв'язку особистості, спільноти із минулим, сприяючи перегляду цінностей і ставлень людей, пам'ять є також суб'єктом трансформації. Стимулюючи зміни, пам'ять зазнає безпосереднього їх впливу. Забезпечуючи можливості членам спільноти дослідження шляхів формування різних ідентичностей, культурної спадщини, цінностей та моделей поведінки людей у минулому, пам'ять у демократичному суспільстві може продукувати нові соціальні межі дій та вчинків. А на цій основі формується свідома особистість, якій притаманне позитивне ставлення та сприйняття різноманітності та здатність до усвідомленого вибору і виваженого прийняття рішення. Реалізуючи суспільний діалог, долаючи суперечності та образи минулого, культурна пам'ять сприяє примиренню і новим формам співіснування людей і спільнот, відкриває можли-

вості для спільного майбутнього. Враховуючи актуальність, порушена проблема потребує подальшого наукового дослідження.

1. Ассман А. *Простори спогаду. Форми трансформації культурної пам'яті.* – К., 2012. – 440 с.
2. Ассман Ян. *Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности.* – М., 2004. – 368 с.
3. Гриценко О. Гриценко Олександр. *Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України.* – К., 2014. – 352 с.
4. Инглхарт Р., Вельцель К. *Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития.* – М., 2011. – 464 с.
5. Хальбвакс М. *Социальные рамки памяти.* – М., 2007. – 348 с.
6. Ченайтене Р. *Культурное наследие в глобальном мире: монография.* – Вильнюс, 2010. – 296 с.
7. Яковенко Н. *Вступ до Історії.* – К., 2007. – 368 с.
8. Araújo A. L. *Politics of Memory: Making Slavery Visible in the Public Space.* – New York, 2012. – 296 p.
9. Andersen T. S., Törnquist-Plewa B. *Disputed memory: emotions and memory politics in Central, Eastern and South-Eastern Europe.* – Berlin; Boston, 2016. – 383 p.
10. Assmann A., Shortt L. *Memory and Political Change.* New York, 2012. 248 p.
11. Gillis J. R. *Commemorations: The Politics of National Identity.* Princeton, 1994. – 290 p.
12. Huyssen A. *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory.* California, 2003. 177 p.
13. Jay Winter, Foreword: *Remembrance as a Human Right in Assmann, Shortt (eds.) Memory and Political Change.* New York, 2012. p. 7–11.
14. Macdonald S. *Memorylands: heritage and identity in Europe today.* – London, 2013. – 293 p.
15. Nora. *Between Memory and History: Les Lieux de Memoire // Representations, 1989.* – Vol. 26. – P. 7–25.

References

1. Assman, A. (2012). *Prostory spohadu. Formy transformatsii kulturnoi pamiati.* [Spaces of memory. Forms of transformation of cultural memory]. – Kyiv, pp. 340–357 (ukr).
2. Assman, Y. (2004), *Kulturnaja pamjat: Pismo, pamjat o proshlom i politicheskaja identichnost v vysokih kulturah drevnosti.* [Cultural memory: a letter, a memory of the past and political identity in the high cultures of antiquity]. – Moscow, 368 p. (rus).
3. Hrytsenko, O. (2014), *Pamiat mistsevoho vyrobnytstva. Transformatsiia symbolichnoho prostoru ta istorychnoi pamiati v malykh mistakh Ukrainy.* [Local production memory. Transformation of symbolic space and historical memory in small cities of Ukraine]. Kyiv, 352 p. (ukr).
4. Inghart, R., Velcel, K. (2011), *Modernizacija, kulturnye izmenenija i demokratija: Posledovatelnost chelovecheskogo razvitiija.* [Modernization, cultural change and democracy: the sequence of human development]. – Moscow, 464 p. (ukr).
5. Halbvaks, M. (2007), *Socialnye ramki pamjati.* [Social

- framework of memory]. – Moscow, 348 p. (ukr).
6. Chepajtene, R. (2010), *Kulturnoe nasledie v globalnom mire: monografiya. [Cultural heritage in the global world]*. Vilnius, 296 p. (ukr).
7. Yakovenko, N. (2007), *Vstup do Istorii. [Introduction to the history]*. – Kyiv, 368 p. (ukr).
8. Araújo, A.L. (2012), *Politics of Memory: Making Slavery Visible in the Public Space*. – New York, 296 p.
9. Andersen, T.S., (2016), *Törnquist-Plewa B. Disputed memory: emotions and memory politics in Central, Eastern and South-Eastern Europe*. – Berlin; Boston, 383 p.
10. Assmann, A., Shortt, L. (2012), *Memory and Political Change*. – New York, 248 p.
11. Gillis, J.R. (1994), *Commemorations: The Politics of National Identity*. – Princeton, 290 p.
12. Huyssen, A. (2003), *Present pasts: urban palimpsests and the politics of memory*. – California, 177 p.
13. Jay Winter, (2012), *Foreword: Remembrance as a Human Right in Assmann, Shortt (eds.) Memory and Political Change*. – New York, p. 7–11.
14. Macdonald, S. (2013), *Memorylands : heritage and identity in Europe today*. – London, 2013, 293 p.
15. Nora, (1989), *Between Memory and History: Les Lieux de Memoire // Representations*, Vol. 26, p. 7–25.